

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

Η ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΗΣ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ ΕΝ ΤΗ ΓΕΡΜΑΝΙΚΗ ΙΔΕΟΚΡΑΤΙΑ ΥΠΟ AUGUST FAUST

Οὐδεμία θεωρία περὶ ἀγωγῆς εἶναι δυνατὴ ἄνευ ἐννοίας τινος τοῦ ἔγω, τὸ ὅποιον νὰ εἴνε παιδαγωγικῶς ἐπηρεάσιμον. Τοῦτο ισχύει καὶ ὅταν ἀκόμη ἡ διαδικασία τῆς ἀγωγῆς καὶ τῆς μορφώσεως θεωρηθῇ κατὰ τρόπον τοιοῦτον, ὥστε νὰ μὴ εἶναι δυνατὸν νὰ ἐκληφθῇ τὸ ἀτομικὸν ἔγω ὥστις ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος τῆς παιδαγωγικῆς διαδικασίας. "Ισως δύναται τις νὰ εἴδῃ τοὺς κυρίως ἀγωγοὺς καὶ μορφωτικοὺς παράγοντας περισσότερον εἰς ὑπερπροσωπικὰς καὶ εἰς ἀπροσώπους ἀντικειμενικὰς δυνάμεις καὶ ὄλιγότερον εἰς εἰδικὰς παιδαγωγικὰς προσωπικότητας. Συνάμα δὲ εἴνε δύνατὸν νὰ θεωρήσῃ τις ἐκεῖνο τὸ ὅποιον δέον νὰ παιδαγωγηθῇ καὶ νὰ μορφωθῇ, ἐν τῷ συνόλῳ αὐτοῦ καὶ συνεπῶς ἐν τῇ κυρίᾳ αὐτοῦ ὑποστάσει, ὡς πραγματοποιούμενον μόνον ἐν τῇ ὑπερατομικῇ κοινωνίᾳ καὶ ἐν τῇ ἀντικειμενικῇ καλλιεργείᾳ (Kultur). Ἀλλὰ καὶ τότε πρέπει κάθε μέλος τῆς κοινωνίας, ὡς εἰδικὴ ἀτομικότης, καὶ κάθε φορεὺς πολιτισμοῦ, ὡς παραγωγικὴ πρόσωποτης, νὰ εἴνε τούλαχιστον ἴκανὰ ν' ἀποδέχωνται τὰς ἐπιδράσεις τῆς ὑπεράνω αὐτῶν κειμένης ἀγωγῆς καὶ μορφώσεως. "Οπως λοιπὸν ἡ ψυχολογικὴ παιδαγωγική, ἵτις στρέφεται κυρίως πρὸς τὸ ἀτομον, οὗτο πως καὶ ἡ κοινωνιολογικὴ ἡ ἴστορική, ἵτις στρέφεται κυρίως εἰς τὸν ἀντικειμενικὸν πολιτισμόν, εἶνε ἱγναγκασμένη νὰ παραδεχθῇ ἐν, δπωσδίποτε εἰς τὴν ἀγωγὴν καὶ τὴν μόρφωσιν ὑποκείμενον, ἔγω. Ἡ παραδοχὴ δὲ αὗτη ἀνήκει εἰς τὰς προϋποθέσεις, αἵτινες δὲν εἴνε δυνατὸν νὰ θεμελιωθοῦν ὑπὸ παιδαγωγικῶν θεωριῶν, ἀλλὰ καθιστοῦν αὗτὰς ταύτας τὰς θεωρίας δυνατάς.

“Αν λοιπόν, ἔκτὸς τῆς ἐμπειρικῆς παιδαγωγικῆς (τουτέστιν ἔκτὸς πάσης εἰδικῆς, ἐπιστημονικῶς περιφρισμένης, καὶ πάσης γενικῆς, μας ὡν τῶν εἰδικῶν ἐπιστημῶν συμμετεχούσης, παιδαγωγικῆς) ὑπάρχει καὶ αὐτόνομός τις φιλοσοφία τῆς ἀγωγῆς καὶ ἔχει ὅς ἔργον τὸν διαφωτισμὸν τῶν ἀρχῶν ἐκείνης (κατὰ τρόπον θεμελιώδη), τότε οὐ ἔννοια τοῦ ἐγὸς δέον νὰ ἀποτελῇ σπουδαῖον θέμα τῆς φιλοσοφικῆς ἔρευνῆς τῆς ἀγωγῆς. Η ἔρευνα τοιούτων θεμελιωδῶν προβλημάτων (ἀνεξαρτήτως τοῦ ἐμπειρικοῦ καθορισμοῦ γεγονότων) μάλιστα δὲ προβλημάτων θεμελιούντων τὰ γεγονότα ταῦτα, εἶνε κατ’ ἔξοχὴν χαρακτηριστικὴ εἰς τὴν φιλοσοφίαν τῆς γερμανικῆς Ἰδεοκρατίας, τῆς δποίας ὡς οἱ κέριοι ἐκπρόσωποι δέον νὰ θεωροῦνται οἱ Kant, Fichte, Schelling καὶ Hegel. Η ἑτεροειδῆς στάσις τῶν φιλοσόφων τούτων πρὸς τὸ πρόβλημα τῆς ἀγωγῆς καὶ τῆς μορφώσεως, εἶνε δυνατὸν νὰ ἔννοηθῇ, κατὰ τὰ θεμελιώδη αὐτῆς στοιχεῖα, ἐκ τῆς διακρίσεως τριῶν ἔννοιῶν τοῦ ἐγός, αἱ δποίαι δύνανται νὰ συνδεθοῦν κατὰ διάφορον τρόπον πρὸς ἄλληλας. Η ἔρευνα ἀναφορικῶς πρὸς τὴν τριπλῆν ταύτην ἔννοιαν τοῦ ἐγός ἐν τῇ γερμανικῇ Ἰδεοκρατίᾳ συμβάλλει (ἀκριβῶς ἔνεκα τῆς μεθοδολογικῆς ἀρχικῆς συνδέσεως ὅλων τῶν Ἰδεοκρατικῶν τρόπων τοῦ θέτειν τὰ προβλήματα) ὅχι μόνον εἰς τὸν ἴστορικὸν διαφωτισμὸν τῆς ἴστορίας τῆς φιλοσοφίας, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν συστηματικὴν διαστήσιν τῆς παρούσης καταστάσεως τῆς καθηρωτικῆς παιδαγωγικῆς. Η συστηματικὴ δὲ αὕτη ἀποψίς εἶνε διὰ τὴν προκειμένην ἔρευναν σπουδαιοτάτη. “Ἐνέκα τούτου δέον αἱ θεωρίαι τῶν μνημονευθέντων φιλοσόφων νὰ μὴ ἀναπτυχθῶσιν ἐν προκειμένῳ ὡς πρὸς τὴν ἴστορίαν τῶν προβλημάτων αὐτῶν, ἀλλὰ ν’ ἀντιπαραχθοῦν ὡς ἴσοτιμοι τύποι τῆς θέσεως καὶ τῆς λύσεως τοῦ προβλήματος τῆς παιδαγωγικῆς.

Διὰ τὸ ἐγκείρημα τοῦτο ἐμφανίζεται ἀμέσως ὥρισμένη τις δυσχέρεια ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι αἱ τρεῖς ἔννοιαι τοῦ ἐγός δὲν εἶνε παρ’ ἔκαπτο τῶν προκειμένων φιλοσόφων αὐστηρῶς ἀπ’ ἄλλιλων χωρισμέναι καὶ κυρίως ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι αἱ ἔννοιαι αὗται καθορίζονται παρ’ αὐτοῖς κατὰ πολυειδῆ τρόπον καὶ προσονομάζονται διαφοροτρόπως. Τὸ πρῶτον μέρος τῆς παρούσης πραγματείας προτίθεται νὰ περιορίσῃ τὴν δυσχέρειαν ταύτην εἰς τὸ ἐλάχιστον αὐτῆς ὅριον. Διὰ ίδιοτύπου δέ τινος, καὶ τῶν τεσσάρων συστημάτων σχετικῶς ἀνεξαρτήτου δρολογίας, πρέπει ἐκ τῶν προτέρων νὰ καθορισθοῦν

ἀριστεροί τρόποι ἐκφράσεως, οἱ ὑποῖοι, διασδήτοι, ἀρμόζουν καὶ εἰς τὰ τέσσαρα συστήματα. καὶ δι' αὐτὸν ἀκριβῶς δύνανται νὰ συμβάλουν εἰς τὴν ἐπεξεργασίαν τῶν ἀντικειμενικῶν αὐτῶν διαφορῶν. Εἰς τὸ δημιουργούμενον δὲ ὅρολογικὸν σχῆμα δέον προιγουμένως νὰ ὑπαγόθον καὶ μερικαὶ σύγχρονοι θεωρίαι περὶ τοῦ ἐγώ. Διὰ τῆς πινυπαγωγῆς αὐτῆς εἶνε κατορθωτὴ γενική τις διαφώτισις τοῦ προβλήματος, ποὺν ἀκόμη εἰσέλθωμεν εἰς τὰς εἰδικὰς ἀντιλήψεις καὶ ἀποτελεῖς λύσεως τοῦ προβλήματος, τὰς ὑποίας τὸ πρόβλημα τῆς ἀγωγῆς καὶ τῆς μορφώσεως προσέλαβεν ἐν τῇ γερμανικῇ ἰδεοκρατίᾳ.

II

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΟΥ ΠΕΙΡΑΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΛΟΓΟΤΥΠΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΟΥ ΤΟΜΕΑΚΟΥ ΛΟΓΟΤΥΠΟΥ
«Οἱ περισσότεροι ἀνθρώποι», οὕτω λέγει κάποτε ὁ Fichte, «ἢ τὰ ἔπειθοντο εὐκολώτερον εἰς τὸ νὰ θεωροῦν τὸν ἑαυτόν των ὡς μέρος λάβας ἕπι τῆς σελίνης παρὰ ὡς ἐγώ». (1) Ἐκ δαιθυμίας ὥπερι δὲ καθεὶς εἰς τὸ νὰ τοποθετῇ κάτι εἰς τὴν θέσιν τοῦ ἴδιου ἐγώ. Καὶ τοῦτο διότι γενικῶς τὰ πράγματα, καὶ ἀν ἀκόμη κεῖνται τόσον μακρὰν (ὅσον ἡ λάβα εἰς τὴν σελίνην,) γίνονται εὐκολώτερον ἀντικείμενα σκέψεως, παρὰ τὰ πρόσωπα, τὰ δποῖα εἶνε δυνατὸν νὰ πρόσκεινται εἰς ἐμὲ κατὰ τὸν μᾶλλον ἐσωτερικὸν τρόπον· τοιαῦτα δὲ ἀπρόσωπα ἀντικείμενα ὑποπίπτουν εὐκολώτερο· εἰς τὴν ἀντίληψιν παρὰ τὸ ἐγώ, τὸ ὄποιον εἶμαι ἐγώ αὐτός.

Τοῦναντίον, εὐθὺς ὡς παρατηθῆ τις παντὸς ἐκ τοῦ κόσμου τῶν πραγμάτων παραληφθέντος ὅντος ἡ κατὰ τὸ εἶδος τῶν πραγμάτων κατασκευασθέντος ἀντικαταστάτου τοῦ ἐγώ, ἀμέσως προκύπτουν μεγάλαι δυσχέρειαι. «Οσον πλησιέστερον πρὸς τὸν ἑαυτόν μου ἔρχεται ἡ σκέψις μου, ἀποσυρομένη ἀπὸ ὅλοκληρον τὸ περιβάλλον μου καὶ ἀποσχιζομένη κατ' ἔννοιαν καὶ ἀπ' αὐτὸν τὸν ψυχοφυσικὸν δργανισμὸν μου, τόσον περισσότερον φαίνεται ὅτι συγχίζεται. Καταφανεῖς ἀντιφάσεις ἐμφανίζονται ὡς ἀναπότρεπτοι. Πρὸ παντὸς ἐμφανίζεται ὡς πραγματοποιημένη εἰς τὴν θεωρητικὴν αὐτοσυνείδησιν ἡ ἀντίφασις τῆς ταῦτης τοῦ νοοῦντος καὶ τοῦ νοουμένου.

(1) Grundlage der gesamten Wissenschaftslehre, 1794, Werke
Ak. H. Fichte τόμ. I σελ. 175 Σημ.

“Αν έκλαβη τις τὴν τολμαιόδαν αὐτὴν ἔρμηνείαν τῆς αὐτοσυνειδήσεως ως ὑποδηλοῦσαν συνάμα καὶ τὴν λύσιν τοῦ προβλήματος, τότε ἔξαγεται ὅτι ὁ λόγος τῆς ἀντιφάσεως γάνει τὴν ἴσχυν του διὰ τὴν θεωρίαν τοῦ ἐγώ. Ἀντιθέσεις π.χ. ως ἀντικείμενον καὶ ὑποκείμενον, ὡς ποιεῖν καὶ πάσχειν, ἀποκλείοντα ἀλλήλας κατὰ τὴν ἀφροδιμένην τυπικὴν λογικήν· καὶ ὅμως συνυφραίνονται καὶ συγχωνεύονται πρὸς ἀλλήλας κατὰ τὴν συγκεκριμένην ἐνέργειαν τῆς αὐτοσυνειδήσεως. Εγώ, ὁ ἐνεργῶν διανοητικῶς, εἶμαι ταῦτας (διατελῶ ἐν ταῦτοτητι) πρὸς τὸ ἐγώ, τὸ ὅποιον ἀποτελεῖ ἀντικείμενον τοῦ ἔαυτοῦ μου. Μόνον διὰ τῆς ἀναγνωρίσεως τοιαύτης τινος ταῦτοτητος, μόνον διὰ τῆς παραδοχῆς τῆς ἀντιφάσεως φαίνεται ὅτι εἶνε διατὸν νὺν ἀφήσῃ κανεὶς γενικῶς τὴν ἀφηρημένην κενότητα τῆς διανοίας (Verstand) καὶ νὰ φιλάσῃ εἰς τὴν συγκεκριμένην πληρότητα τοῦ νοοῦ (Vernunft). Μόνον οὕτω φαίνεται νὰ ἔξηγεται τὸ γεγονός, ὅτι τὸ ἐγώ μου δὲν εἶνε δι’ ἐμὲ ἀπλῶς τυπικὴ καὶ γενικὴ ἔνγοια, ἀλλὰ καὶ κατὰ περιεχόμενον καιθωρισμένον ἄτομον, ἔχον ὡς τοιοῦτο, ἐν τῇ πραγματικῇ αὐτοῦ ὑπάρχει, συνείδησιν ἔαυτοῦ. Αἱ σκέψεις αἴται, αἱ ὅποιαι ἐσχάτως ὑποστηρίζονται πάλιν ὑπὸ τῶν διαδῶν τοῦ Hegel, ἀφοροῦν μόνον μίαν ἐκ τῶν τεσσάρων λύσεων τοῦ προβλήματος, αἱ ὅποιαι πρόκειται νὰ ἀναπτυχθοῦν ἐν τῇ παρούσῃ πραγματείᾳ, τούλαχιστον δοκιμαστικῶς, ὡς ίσαξια. Πάντως ἐν τῇ καλουμένῃ «διαλεκτικῇ» τοῦ ἐγώ ἐμφανίζονται ἀκριβῶς τὰ τοία σπουδαῖα σημεῖα· μόνον δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ταῦτιζονται πρὸς ἀλληλα, ἀλλὰ δέον νὺν χωρίζονται κατ’ ἀρχὴν ἀπ’ ἀλλήλων, ἵνα ή θέσις τοῦ προβλήματος, ὡς τοιαύτη, (τουτέστι χωρὶς νὰ προδικασθῇ καμία λύσις) προσλάβῃ διαφώτισίν τινα· ή διαφώτισις δὲ αὗτη τοῦ προβλήματος ἀποτελεῖ τὸ πρῶτον ἔργον τῆς προκειμένης πραγματείας.

“Οταν πρόκειται νὰ ἔξηγηθῇ ή συνείδησις ήν ἔχω περὶ πραγμάτων, περὶ ἀντικειμένων, ή γνωσεολογία κατ’ οὓσιαν ἔξοικονομεῖται διὰ τοῦ χωρισμοῦ τοῦ ἐγώ καὶ τοῦ μὴ ἐγώ, τοῦ ὑποκειμένου καὶ τοῦ ἀντικειμένου. Κατὰ τὴν σύνθετον σχέσιν τῆς αὐτοσυνειδήσεως μου τούναντίον εἶνε ἐκ τῶν προτέρων ὅχι δύο, ἀλλ’ ἀκριβῶς τοία στοιχεῖα, ἀτινα πρέπει νὰ διακριθοῦν σαφῶς ἀπ’ ἀλλήλων. Εἰς τὸ ἐγώ, τὸ ἔχον τὴν συνείδησιν, καὶ τὸ ὅν, τὸ ἀντικείμενον τῆς συνέιδησεως, φαίνεται ὅτι προστίθεται καὶ κάτι τρίτον, ἐκ τοῦ ὅποιου τὰ δύο ἀλλα προφανῶς ἔξαρτωνται. Τὸ ἐγώ ως ὑποκειμένον καὶ τὸ ἐγώ ὡς ἀν-

τικείμενον ἔχουν ἀνάγκην ἐνὸς θεμελίου, μαζὶ αἰτίας, ἢ ὅποια ἐξηγεῖ
ὅτι ἡ ὑποκειμενικότης ἡ ἀντικειμενικότης αὐτῶν δὲν εἶναι μόνον κατὰ
ἀπλῶς τυπικόν, κατὰ ἐντελῶς ἀφηρημένον, ἀλλὰ κατὶ πραγματοποιη-
μένον ἐν τῇ συγκεκριμένῃ ὑπάρξει καὶ πραγματοποιούμενον τῷ
ὄντι ἐν τῇ ἐνεργείᾳ τῆς αὐτοσινειδήσεως. Μόνον δὲ μονίμως διατη-
ρούμενη αἰτία ὑπάρξεως, θεμέλιον ὑποστάσεως, προσφέρει τὴν ἐγγί-
ησιν διὰ τὸ γεγονός ὅτι κατὰ βάθος τὸ αὐτὸν ἐγώ εἶνε τὸ διὰ τῆς
αὐτοσινειδήσεως γιγνωσκόμενον καὶ συνάμα τὸ ἀποτελοῦν καὶ ἀν-
τικείμενον τῆς γνώσεως αὐτῆς. Τὸ γιγνῶσκον καὶ τὸ γιγνωσκόμενον
ἐγώ δέος, κατὰ ταῦτα, νὰ ἐννοηθοῦν ως διάφορα φαινόμενα, ως
συμβεβηκότα ἐνὸς κατ' οὖσαν μὴ ἐμφανιζομένου ἐγώ καὶ οὗτε ἵκα-
νοῦ πρὸς αὐτεπίγνωσιν, οὗτε δυνατοῦ ἀντικειμένου πρὸς γνῶσιν.
Οὗτοι πως δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν ἐν ἐγώ ὡς ὑποκείμενον, ἐν ἐγώ
ὡς ἀντικείμενον καὶ ἐν ἐγώ ὡς οὖσαν (Substanz), τοιτέστι μίαν
ἐννοιολογικὴν ἀρχὴν τῆς ὑποκειμενικότητος τοῦ ἐγώ, ἐν ἐν τῇ αὐ-
τοσινειδήσει **ἐνυπάρχον** ἀντικείμενον τῆς αὐτοκαταληψίας καὶ μίαν
μεθυπάρχουσαν (ώς πρὸς τὴν συνείδησιν) αἰτίαν τῆς ὑπάρξεως
τῶν διό ἐτέρων, διὰ τῆς ὄποιας ἀμφότερα ἐνώνονται οὕτω πως πρὸς
ἄλληλα ὥστε δέον νὰ θεωρῶνται ως οὐσιώδη συστατικὰ τοῦ ἐνὸς
καὶ τοῦ αὐτοῦ ἐγώ. Ἡ τριπλῆ αὕτη ἐννοία τοῦ ἐγώ, περὶ τῆς ὄποιας
ἐπὶ τοῦ προκειμένου γίνεται λόγος, εἶνε πρῶτον **γνωσεολογική**,
δεύτερον **ψυχολογική** καὶ τρίτον **μεταφυσική**.

Ἐπὶ τοῦ προκειμένου, καὶ ἐν τῇ πορείᾳ τῆς πραγματείας, ἐννό-
οῦμεν ὑπὸ ψυχολογίαν τὴν θεωρίαν τῶν ψυχικῶν ἐνεργειῶν, τῶν
«ψυχικῶν φαινομένων» ως τοιούτων, καὶ δὲν λύομεν ἀκόμη τὸ ἔντημα
τὸ εἰς τὰ ψυχικὰ φαινόμενα πρέπει νὰ συγκαταλέγωνται μόνον αἱ κα-
λούμεναι «ἐνέργειαι» (Akte), ως ἐννοεῖ αὐτὰς ὁ Franz Brentano, η καὶ
τὰ περιεχόμενα τῶν ψυχικῶν ἐνεργειῶν, «τὰ ὑλικὰ δεδομένα», ως ἐν-
νοεῖ αὐτὰς ὁ Husserl. Ἐν πάσῃ περιπτώσει ἀποκλείονται ὅλαι αἱ σχέ-
σεις πρὸς ὅντα τῆς ἀντικειμενικῆς πραγματικότητος καὶ τοῦ κόσμου τῶν
ψυχικῶν ἐπιστημῶν, ἰδιαιτέρως δὲ ὅλαι αἱ σχέσεις πρὸς τὸν ψυχοφυσι-
κὸν ὄργανισμὸν τοῦ ἀνθρώπου, καὶ δὴ διότι ἡ πρόσληψις τοιούτων ἀν-
τικειμένων, δυναμένων νὰ γωρισθοῦν ἀπὸ τοῦ ἐγώ, θὰ ἴμποδίζει τὴν
ἐπεξεργασίαν τῆς ἐννοίας, ἡ τῆς «οὖσίας», τοῦ κυρίως ἐγώ. Οὗτοι πως
θὰ συμβῇ ὥστε πολλὰ τὰ ὄποια ἐν τῇ προκειμένῃ πραγματείᾳ λέγον-
ται περὶ ψυχολογίας νὰ λεγόντων καὶ περὶ τῆς «φαινομενολογίας» τοῦ

Husserl, ἀν καὶ ὁ Husserl ἀπὸ τοῦ 1913 ζητεῖ ἔκτὸς τοῦ ἐμπειρικοῦ ἔγώ (ῶς ἀντικειμένου), νὰ ἀναπτύξῃ καὶ κάτι παρόμοιον πρὸς τὸ ἐννοιολογικὸν ἔγώ. Ἡ μεταγενεστέρα θεωρία τοῦ Husserl περὶ τοῦ ἔγώ μοῦ φαίνεται δτὶ εἰνε κάτι τὸ μεσάζον μεταξὺ τῆς πρώτης καὶ τῆς δευτέρας, ἡδὲ ὅντολογία τοῦ διαδόχου αὐτοῦ Martin Heidegger κάτι τὸ μεσάζον μεταξὺ τῆς πρώτης καὶ τῆς τρίτης τῶν ὄντων διακοινεισῶν ἐννοιῶν τοῦ ἔγώ.

Πρωτίστως δέοντόρα νὰ καταδειχθῇ, δτὶ αἱ τρεῖς αὐταὶ ἐννοιαὶ δὲν εἰνε ἀνάγκη νὰ συνταυτισθοῦν πρὸς ἄλληλας. Ἡ γνωσεολογία π.χ. δὲν εἰνε ποσῶς ἀνάγκη, ἐνεκα τῆς ἐννοίας ἢν σχηματίζει περὶ τοῦ ἔγώ, νὰ γίνῃ καὶ ψυχολογία (ἢ φαινομενολογία) ἢ καὶ μεταφυσική τῆς γνώσεως, καὶ ἀντιθέτως ἀπὸ τὴν ψυχολογικὴν (ἢ φαινομενολογικὴν) ἀνάλυσιν τοῦ ἀντικειμενικοῦ ἔγώ, ἢ ἀπὸ τὴν ὄντολογικὴν ἐρμηνείαν τῆς μεταφυσικῆς ὑποστάσεως, δὲν πρέπει νὰ περιμένῃ κανεὶς ἵκανοποιητικὰς ἀπαντήσεις εἰς γνωσεολογικὰ ἐρωτήματα. Ἰσως εἰνε δυνατὸν νὰ ἐπιτευχθῇ γόνιμός τις διαφώτισις καὶ τῶν τριῶν τούτων πεδίων μόνον ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν δτὶ αἱ τρεῖς ἐννοιαὶ τοῦ ἔγώ δέοντα νὰ χωρισθοῦν κατ' ούσιαν ἀπ' ἄλληλων καὶ νὰ κρατηθοῦν ἐν χωρισμῷ. Ἐν πάσῃ περιπτώσει μόνον διὰ τοῦ χωρισμοῦ αὐτῶν δυνάμεθα νὰ καταστήσωμεν καταληπτύν, τίνα σημασίαν ἔχουν καὶ αἱ τρεῖς διὰ τὰς θεμελιώδεις ἴδεοκρατικὰς μόρφας τῆς φιλοσοφίας τῆς παιδαγωγικῆς. Τὸ ἐνυπάρχον ἔγώ, ὡς ἀντικείμενον τῆς αὐτοσυνειδήσεως καὶ τῆς καλούμενης αὐτοπαρατηρήσεως, εἰνε εἰς τὴν καθημερινὴν ζωὴν γνωστότατον, καὶ εἶνε, διὰ τοῦτο τὸ μᾶλλον κατάλληλον ν' ἀποτελέσῃ τὴν ἀφετηρίαν τῆς ἡμετέρας ἐρεύνης, ἢτις πρωτίστως, ὡς ἐλέχθη, ἔχει σκοπόν, διὰ καθορισμοῦ τῆς ὄρολογίας, νὰ διαφωτίσῃ μόνον τὴν θέσιν τοῦ προβλήματος. Κατὰ πόσον ἐνυπάρχει τὸ ἔγώ μου εἰς τὴν συνείδησίν μου; Τὶ εἶνε ἐξ αὐτοῦ εἰς ἐμὲ προσιτόν, χωρὶς νὰ ἐξέλιθια ἀπὸ τὰ δεδομένα τῆς συνειδήσεως, τουτέστι χωρὶς νὰ «ὑπερπηδήσω» ὅπωσδήποτε τὰς συνειδητάς μου ἐνεργείας, ἀναφεύδομενος εἰς μίαν γνωσεολογικήν, ἐννοιολογικὴν ἀρχὴν (transzendentales Prinzip) ἢ εἰς μίαν μεταφυσικὴν (μετυπάρχουσαν) αἰτίαν; Συναντᾶται ἐν τῇ συνειδήσει μου γενικῶς κάτι ἄλλο ἀπὸ τὰ ἀμέσως δεδομένα περιεχόμενα τοῦ συνειδέναι; Ἡ πρέπει νὰ εἴπωμεν, ὅτι ἀκριβῶς εἰς αὐτὰ συνίσταται τὸ ἐνυπάρχον ἔγώ, δτὶ ἐξ αὐτῶν ὅπωσδήποτε συντίθεται, ἐπειδὴ αὐτὰ ἀποτελοῦν τὴν μόνην ὕλην τῆς

πείρας μου, προφανῶς δὲ καὶ τὸ μόνον οὐκοδομήσον ὑλικὸν τοῦ ἐμπειρικοῦ μου ἔγώ;

Κατὰ τὴν θεωρίαν συγχρόνων φυζολόγων καὶ φαινομενολόγων μοῦ εἶναι δεδομέναι, κατὰ περιεχόμενον, μόνον ἀντιλίψεις, τουτέστιν ἐντυπώσεις τῶν αἰσθήσεων, ὥναμεμιγμέναι μὲν ἡδη ἔξησθενησμένας εἰκόνας ἀναμνήσεων καὶ ἔτι συγκεχυμένας παραστάσεις προσδοκίας, συνυφασμέναι εἰς ἕν οὐφασμα ἀπὸ εἰρημούς παραστάσεων ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἔνεργων αἴτινας προσδίδοντας εἰς τὰς παραστάσεις νόημα. Αἱ ἀντιλίψεις δὲ αὗται δέον νὰ θεωρηθοῦν δὲς ἀντιπρόσωποι τοῦ ἀντικειμενικοῦ κόσμου καὶ ὅμως διαμένονται πάντοτε κατὰ δύσιαν ἢν τῷ πεδίῳ τῆς ὑποκειμενικότητος. Ταῦτα πάντα τοποθετοῦνται εἰς ἓνα περίεργον κύκλον τῆς συνειδήσεως ὅπου ἡ σαφῆς συνειδητότης τῶν περιεχομένων τῆς συνειδήσεως ἔξασθενται, ὅσον πλησιέστερον προχωροῦν ταῦτα πρὸς τὴν περιφέρειαν τοῦ κύκλου. Τέλος διάκληρος ὁ εἰρημὸς τῆς συνειδήσεως διατελεῖ ἐν διαρκεῖ ἀλλοιώσει· τὰ πάντα μετατίθενται καὶ συνωθοῦνται, ὅποις εἰς ἓν ἀνεμποδίστως πρὸς τὸ πρόσω πυκνιόμενον ὄεντα καθ' ὃ πᾶν στάδιον τῆς ὁρῆς διαιμένει ὅπωσδήποτε συνδεδεμένον μὲ τὸ προηγούμενον, εἰς τρόπον ὥστε πολλὰ ἔξι αὐτῶν τῶν σημείων νὰ ἔτυνεργωνται καὶ βραδύτερον, ὃς διὰ ἀοράτου τινος δρόμου εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ὄεντος καὶ μάλιστα νὰ συμπίπτουν εἰς τὸ κέντρον ἐκάστου κύκλου τῆς συνειδήσεως. Κατὰ πόσον διὰ τῆς, ὡς φαίνεται, μόνον περιγραφικῆς ταύτης ἐκθέσεως τοῦ περιεχομένου τῆς συνειδήσεως λαμβάνει χώραν μόνον ἀντικειμενικοποίησις καὶ οὐχὶ πραγματοποίησις (ὑλοποίησις) τοῦ ἐγυπάρχοντος ἔγώ, τοῦτο δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ ἔξετασθῇ ἐνταῦθα ἀκριβέστερον. Κυρίως πρόκειται περὶ τοῦ ὃν καὶ κατὰ πόσον διὰ τοῦ τρόπου τούτου εἶνε δυνατὸν νὰ γίνῃ κάτι ἀπὸ τὸ ἔγω ἀντιληπτόν. (Εἶνε αὐτονόητον ὅτι ὁ κίνδυνος τῆς ὑλοποιήσεως ἐπαπειλεῖται ἐνεκά τῆς καθημερινῆς γλώσσης, τῆς ὅποιας ὄλοντηρον τὸ σχῆμα ἀρμόζει χυρίως μόνον εἰς πράγματα ὑλικά· ὃ δὲ κίνδυνος αὐτὸς ἐπαυξάνεται ἔτι μᾶλλον διὰ τῶν εἰκόνων τοῦ ὑφάσματος, τῆς περιφερείας, τοῦ ὄεντος κ.τ.λ. τὰς ὅποιας δυσκόλως δύναται τις νῦν ἀποφύγῃ).

Τὸ ἔρωτιμα εἶναι, ἂν εἰς τὰ ἀνωτέρω ἀναπτυχθέντα, συνειδητὰ περιεχόμενα, εἶναι δυνατόν, ὅπωσδήποτε, νὰ ἀνακαλύψω τὸν ἔαυτόν μου, τὸ ἐμπειρικόν μου ἔγώ. Εἶνε τὸ ἔγω ἀπὸ εὐθείας πρὸδον εἰς

τὰ περιεχόμενα ταῦτα ἢ ἐκπροσωπεῖται δι' αὐτῶν μόνον ἐμμέσως; Ο συνεπῆς φιλόσοφος, ὁ παραδεχόμενος μόνον τὴν Ιππιανεν, τὴν ἐνυπαρξίαν, ὅπως ὁ David Hume, εἶνε ἡναγκασμένος νὰ συνταυτίσῃ τὸ ἔγω πρὸς τὰ περιεχόμενα τῆς συνειδήσεως, εἶνε ἡναγκασμένος νὰ θεωρήσῃ τοῦτο ως ἀπλὴν «δέσμην», ἢ ως σωρείαν ἀπὸ ἐντυπώσεις. Ἐπειδὴ δὲ αἱ ἐντυπώσεις συνωθοῦνται πρὸς ἄλληλας, δι' αὐτὸ διῆνε ἀγάγκη ν' ἀρνηθῶμεν εἰς τὸ ἔγω τοῦτο οἰανδήποτε ταυτότητα (1). Βεβαίως ὅμιλοῦμεν, παρ' ὅλην τὴν ἀλλοίωσιν τῶν συνειδητῶν μας περιεχομένων, εἰσέτι περὶ μονιμότητος τῆς ἡμετέρας προσωπικότητος, ἀλλ' ὁ εἰς τὸν πρακτικὸν βίον ἀπιραΐτητος οὗτος τρόπος τοῦ λέγεται δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ θεμελιωθῇ φιλοσοφικῶς. Ο κοινὸς τρόπος τοῦ ἐκφράζεσθαι περὶ προσωπικῆς ταυτότητος ἔξηγεῖται κατὰ τὸν Hume ἀπλούστατα ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι δὲν ἀλλοιοῦνται αἱ φυιδίως ὥλιαι αἱ ἐντυπώσεις, ἀλλὰ βαθμιαίως, τώρα ή δεῖνα, ἐπειτα ή δεῖνα καὶ οὕτω καθεξῆς· ἀντικαθίστη ἡ μία τὴν ἄλλην. Πάντως κατὶ ἀπομένει ἀπὸ τὰ προηγούμενα συνειδητὰ περιεχόμενα δι' ἔνα ώρισμένον χρόνον καὶ ἐμπεριέχεται εἰς τὰ ἐπόμενα. Οὕτω πως καταλήγομεν εἰς τὸ πλᾶσμα ταυτότητός τινος τοῦ ἔγω, ἀκριβῶς ὅπως οἱ Ἀθηναῖοι ἐπίστευον ὅτι εἶχαν ἀκόμη τὸ πλοῖον τοῦ Θησέως, ἀν καὶ κατὰ τὴν πάροδον τῶν δεκαετηρίδων, δλίγον κατ' ὅλιγον, ἀντικατεστάθησαν ὅλα τὰ τεμάχιά του διὰ νέου ὑλικοῦ.

Κατὰ τὴν θεωρίαν λοιπὸν τοῦ Hume καὶ τῶν ὀπαδῶν του δὲν δύναμαι νὰ εἴπω: ἔχω συνείδητιν, ἀλλὰ πρέπει νὰ εἴπω· είμαι συνείδησις, ἢ ἀκριβέστερον είμαι τὰ περιεχόμενα τῆς συνειδήσεως. Οὕτε δύναμαι πάλιν νὰ ισχυρισθῶ ὅτι ἀντιλαμβάνομαι τὰ περιεχόμενα ταῦτα τῆς συνειδήσεως ῥις ἐκπροσώπους τοῦ ἀντικειμενικοῦ κόσμου, διότι τὸ ἀντιλαμβανόμενόν ἔγω, τὸ ὅποιον ἐπρεπε βεβαίως νὰ εἴνε διάφορον ἀπὸ τὸ ὑλικὸν τῶν ἀντιλήψεών του, δὲν ὑπάρχει ποσῶς κατὰ τοὺς συνεπεῖς ὄπαδοὺς τοῦ Hume. Οὐδεὶς συντάσσει ἐξ ἴδιων τὰ περιεχόμενά τῆς συνειδήσεως, ἀλλὰ τὰ περιεχόμενα ἀφ' ἔαυτῶν συντάσσονται πρὸς ἄλληλα· δὲν συντίθενται παρ' ἄλλου τιγός, ἀλλὰ συνυφαίνονται ἀφ' ἔαυτῶν πρὸς ἄλληλα, αἱ δὲ εἰς τὴν συνείδησιν

(1) Hume. Treatise on human nature : 1739. Book I, part IV, section 6. (γερμανική μετάφρασης ὑπὸ Theodor Lipps. τόμ. I σελ. 325-40.)

ἔγκαθιδρυθεῖσαι, ἢ καὶ ἐκ συνηθείας παραμείνασαι, σετούλι παραστάσεων ἰσχύουν κατόπιν ὡς ἀντικειμενικαί, ὅχι διότι θὰ ἔξελαμβάνοντο ὑπό τινος ὡς τοιαῦται, ἀλλὰ ὑπὲρ τοιαῦται αἴτιοι αἴται ἐμφανίζονται διὰ συγχρήσεως ἐπαναλήψεως ὡς τοιαῦται.

Καὶ ἀπὸ τὴν ἄποψιν τῆς ἐνυπαρξίας δυνάμεθα διὸ τινὰ νὺν ἰσχυρισθῶμεν κατὰ τοῦ Ήμιες Πρῶτον νὰ ἐρωτήσωμεν: πῶς συμβαίνει ὅστε νέαι ἀντιλήψεις, ἐντυπώσεις, νὰ ἐναρμονίζονται τόσον προστάκοντιος πόνος τὸ παλαιὸν ὑλικὸν τῶν ἐντυπώσεων; Ποὺ ἔγκειται τὸ γέγονός, ὅτι αἱ νέαι ἐντυπώσεις δὲν ἔχουν τὴν δύναμιν ποτὲ νὰ δισρογίζουν τλίγως καὶ νὺν ἀφανίσουν τὸν παλαιὸν εἰρημόν, ἀλλὰ τούταντιον διὰ τῆς προσαρμογῆς αὐτῶν πρὸς τὸ προηγούμενον ὑλικὸν τῆς συνειδήσεως γεννοῦν πάντοτε τὴν πιθανότητα ἐν τῇ ταῦτότητῃ παραμένοντος ἐγὼ; Δεύτερον δυνάμεθα νὰ ἐρωτήσωμεν: πῶς εἴνε δυνατὸν νὺν ὑπάρξη συνήθεια, ἀφοῦ δὲν ὑπάρχει κανείς, (κανὲν ἔγιν) διόποιος ἀκριβῶς νὰ ὑφίσταται τὴν συνήθειαν; Πῶς εἴνε δυνατὸν τυχαία τις σωρεία ἐντυπώσεων νὺν ἐμφανίζεται δι' ἀπλῆς ἐπαναλήψεως ὡς ἀντικειμενικῶς ἀναγκαῖος σύνδεσμος (π.χ. ὡς αἰτιόδης σύνδεσμος), ἀν δὲν ὑπάρχει κανείς, ἐπὶ τοῦ διποίου ἡ τοιαύτη ἐπαναληψις νὺν προξενῆ μίαν οἰσανδήποτε ἐντύπωσιν; Πῶς εἴνε δυνατὸν νὰ ἐμφανίζονται αἱ ἐντυπώσεις ἀφ' ἕαυτῶν ὡς ἀντικειμενικαί, καὶ διὸ ἐνέχουσαι σημασίαν συνεπῶς ὡς κάτι διάφορον ἀπὸ δ.τι τῷ δηντὶ εἴνε, ἀν δὲν προσφέρωνται εἰς κάποιον, διόποιος διὰ τῆς ἴδιας αὐτοῦ ἐνεργείας νὰ «ἀντιλαμβάνεται», «καὶ προσλαβάνῃ» αυτὰς ὡς φαινόμενα ἀντικειμένων; Οἱ σύγχρονοι ψυχολόγοι καὶ φαινομενολόγοι προσπαθοῦν νὺν ἀνταποκριθοῦν διποδήποτε εἰς τὰς δύο αὗτὰς ἀντιρρήσεις τὰς διατυπογένεντας κατὰ τοῦ Ήμιες. Τὸ σημεῖον τοῦτο δέον νὰ ἔξετασθῇ εἰσέτι κάπιος ἐιδικότερον, διὰ νὺν καταδειχθῆ, ὅτι ὅλαι αἱ ἀπόπειραι αἵτιοι στρέφονται περὶ τὸ ἐντύπαρχον ἐγὼ καὶ περὶ τὴν ἐμπειρίκην ἔννοιαν τοῦ ἐγώ, ἡ διποία ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ τῆς παιδαγωγικῆς τῆς γεωμανικῆς ἴδεοκρατίας ἔχει ὑψίστην σημασίαν.

“Ηδη ἡ παρομοίωσις τῆς συνειδήσεως πρὸς τὸ πλοῖον τοῦ Θησέως ἐνέχει ἐν σημεῖον τὸ διποίον τῷ δηντὶ στρέφεται ἐναντίον τῆς μωσαϊκῆς θεωρίας τοῦ Ήμιες περὶ τῆς συνειδήσεως.” Εν πᾶσῃ περιπτώσει, διτανοὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἐπιδιώρθουν ἐνα χαλασμένον μέρος τοῦ ἰεροῦ πλοίου, προσεῖχον κυρίως ἵνα ἡ γενομένη διόρθωσις μὴ ἐπιδρᾷ ἐνοχλητικῶς ἐπὶ τοῦ δλου. Ἡ γενικὴ ἐντύπωσις, ἡ γενικὴ μορφή

τοῦ πλοίου ἔπειτε νὰ διατηρηθῇ, καὶ κάθε ἀνακαιγμένον μέρος
ἔπειτε, συνεπῶς νὰ εἴνε ἐκ τοῦ ίδίου ὄλικον καὶ νὰ προσλάβῃ τὴν
αὐτὴν μιօρφὴν πρὸς ἕκεῖνο τὸ δποῖον εἶχε καταστοαφῆ. Βεβαίως τὸ
ἡμετερικὸν μας ἐγὼ δὲν εἶγε ἀποσκληρωμένον, ὅριστικῶς καὶ ἀμετα-
βλήτως διαμορφωμένον κατασκεύασμα, ἀλλ᾽ ἐνέχει τὴν δυνατότητα
τῆς ἀναπτυξεως καὶ συνεπῶς τῆς διαπαιδαδωγίσεως. "Οχι μόνον ὡς
πρὸς τὰ μέρη, ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς τὸ σύνολον αὐτοῦ εἴνε δυνατὸν νὰ
ἀλλοιωθῇ. Ενας ἄνθρωπος μὲ τὸν ὄποιον ἐπὶ μακρὸν χρόνον δὲν
φύλαξαμεν, τοῦ δποίου τὴν βαθμιαίαν ὑνάπτυξιν δὲν παρικολουθή-
σαιμεν, μᾶς φαίνεται πολλάκις ἐκ θεμελίων διάφορος. Καὶ δημος δυνά-
μειν καὶ πάλιν νὰ τὸν ἐγνοίσωμεν, ἀν ἀναλογισμῶμεν ὅτι ἐν τῷ με-
ταξύ, ὅχι μόνον διῆκθον διὰ τῆς συνειδήσεώς του περιεχόμενα
νέα, ἀνευ ἵχνους, ἀλλὰ καὶ ὅτι ὑπῆρχε θεμελιώδης τις ὑπόστασις
τοῦ εἶναι του καὶ ὑπάρχει ἀκόμη, ἐπὶ τῆς δποίας φύκοδόμησε τὰς νέας
αὐτοῦ ἐντυπώσεις, χωρὶς συγχρόνως νὰ δυνηθῇ νὰ συγχωνεύσῃ
αὐτὰς ἀπολύτως. Οὕτω πῶς, πιστεύομεν, ὅτι ἥγαγκάσθη νὰ ἐρ-
γασθῇ διὰ τὴν οἰκοδόμησιν τοῦ ἐγώ του. Τὸν οἰκοδομικὸν
ὅμιος νόμον τῆς ίδίας αὐτοῦ ὑποστάσεως δὲν τὸν ἐγκατέλειψε κατὰ
τὴν οἰκοδόμησιν αὐτὴν τοῦ ίδίου του ἐγώ, ἀλλὰ φύκοδόμησε τοῦτο
περαιτέρω κατὰ τὸν αὐτὸν ἀρχιτεκτονικὸν όγκο. Τὸ ὄλικὸν εἴνε
δυνατὸν νὰ ἀλλάξῃ, ἢ μιօρφὴ καὶ τὸ εἶδος τοῦ δλον εἴνε δυνατὸν νὰ
ἀλλοιωθοῦν, συνάμα δὲ εἴνε δυνατὸν εἰδικὰ γνωρίσματα τοῦ δυνημον
κατὰ τὴν παραιτέρω οἰκοδόμησιν ν' ἀναφανοῦν ζυηρότερον καὶ ἀλ-
λὰ πάλιν νὰ μειωθοῦν ὡς πρὸς τὴν ἀρχικὴν αὐτῶν ισχύν· μία τις
ἀρχιτεκτονικὴ ἐνότης, μία οἰκοδομικὴ ἀναλογία ἐξακολουθεῖ παρὰ
ταῦτα νά διατηρῆται.

Ἡ θεωρία αὗτη ἀνεπτύχθη κυρίως ὑπὸ τοῦ Wilhelm Dilthey
καὶ μάλιστα ἐγ ἀναφροδῷ πρὸς τὸν ψυχοφυσικὸν δργανισμὸν τοῦ ἀν-
θρώπου καὶ πρὸς τὸ ὄλικὸν καὶ πνευματικὸν αὐτοῦ περιβάλλον. Ἐν
τούτοις δυνάμειλα, καὶ χωρὶς ν' ἀναφερθῶμεν εἰς τοιαῦτα πρὸς τὸ μὴ
ἐγὼ ἀνήκοντα σημεῖα, νὰ διατυπώσωμεν τὸ οὐσιῶδες, διὰ τὴν πορείαν
τῶν ἡμετέρων σκέψεων, ἀποτέλεσμα, δπιος τὸ διατυπώνει καὶ αὐτὸς ὁ
ἴδιος ὁ Dilthey: «ἢ ψυχικὴ ἐνέργεια τῆς ζωῆς εἴνε κατ' ἀρχὴν καὶ
παντοῦ ἀπὸ τῶν στοιχειωδεστάτων μέχρι τῶν συνθετωτέρων αὐτῆς
μιօρφῶν μία ἐνότης. Ἡ ψυχικὴ ζωὴ δὲν αἱξάγει, συντιθεμένη ἀπὸ μέρη,
οὗτε σχηματίζεται ἀπὸ στοιχεῖα· δὲν εἴνε ἐν ἀθροίσμα, οἵτε ἀποτέ-

λεσμα συνεργούντων αίσθητηρίων ἀτόμων· εἶνε ἀρχικῶς καὶ πάντοτε μία ὑπερατομικὴ ἐνότης. Ἐκ τῆς ἐνότητος αὗτῆς διεκδίησαν εἰς δικαὶ ψυχικὰ ἐνέργειαι, ἔξακολουθοῦν ὅμως νὰ διατηροῦν, παρὰ ταῦτα, τὰν ἀρχικὸν αὐτῶν σύνδεσμον, τὸν ἐκπορεύομενον ἐκ τῆς ἐνότητος. Τὸ γεγονός τοῦτο, τοῦ ὃποίου ἡ ὑψίστη ἐκφρασις εἶνε ἡ ἐνότης τῆς συνειδήσεως καὶ ἡ ἐνότης τοῦ προσώπου, διακρίνει τὴν ψυχικὴν ζωὴν ὑιζεκῶς ἐν ἀντιθέσει πρὸς ὄλοκληρον τὸν σωματικὸν κόσμον» (1). «Ἡ σκέψις περὶ συνδέσμου δὲν ἥτο δυνατὸν νὰ γενηθῇ, «ἴν δὲν ἐνυπῆργε ἐν τῇ ἴδιᾳ συνδετικῇ ἐνότητι». Ἡ ἐνότης αὕτη εἶνε δεδομένη, χωρὶς ὑποθέσεις περὶ τῆς ἐνωτικῆς αὐτενεργείας ἢ περὶ ψυχικῆς οὐσίας, διὰ τῶν ἐσωτερικῶν μας ἀντιλήψεων καὶ διὰ τῶν συνδυασμῶν αὐτῶν ἐν τῇ οἰκοδομικῇ σχέσει τῆς ψυχικῆς ζωῆς. Πέραν τοῦ συνδέσμου τούτου ἦν δυνάμεθα γὰρ προχωρήσωμεν· αὐτὸς εἶνε ὁ ἐνωτικὸς ὅρος τῆς ζωῆς καὶ τῆς γνώσεως» (2). Ο «ὅρος» αὐτὸς δὲν ἀποτελεῖ λοιπὸν οὔτε ἐννοιολογικήν τινα προϋπόθεσιν, οὔτε μεταφυσικήν τινα ὑπόστασιν τοῦ γεγονότος, ὅτι ὑπάρχουν συνειδητὰ περιεχόμενα (τοιαῦται «ὑποθέσεις» ἀποκρούονται ὅητῶς ὑπὸ τοῦ Dilthey), ἀλλ' αὐτὸς οὗτος εἶνε δεδομένος κατ' ἀπολύτως ἀσφαλῆ τρόπον», συνάμα μὲ τὸ περιεχόμενον τῆς συνειδήσεως, μάλιστα δὲ εἶνε τὸ «πρῶτον δεδομένον». Οἱ τρόποι οὗτοι τοῦ ἐκφράζεσθαι δηλοῦν σαφέστατα, ὅτι ὁ Dilthey ἀναγνωρίζει μόνον τὴν ψυχολογικὴν ἐννοιαν τοῦ ἐνυπάρχοντος ἐγώ, τὸ ὃποῖον εἶνε πάντοτε ἀντικείμενον.

Ο ἀκριβέστερος καθορισμὸς τῆς ἐννοίας ταύτης τοῦ ἐγώ συνάγεται ἐκ τοῦ θέματος τὸ ὃποῖον ὁ Dilthey προτίθεται νὰ λύσῃ διὰ τῶν συστηματικῶν αὐτοῦ ἔργων. Προτίθεται «νὰ γεφυρώσῃ τὸ χάσμα μεταξὺ τῆς ψυχολογίας, ὡς ἐδιδάχθη αὕτη πέχοι σήμερον, καὶ τῆς ἀντιλήψεως τοῦ ἰστορικοῦ κόσμου». Η «περιγραφική» του ψυχολογία δέον νὰ καταλάβῃ τὴν θέσιν ὅλων τῶν φυσικῶν ἢ μεταφυσικῶν «ἔριηνειῶν», καὶ ὅλων τῶν ἐννοιολογικῶν θεμελιώσεων τῆς ψυχικῆς ζωῆς, διότι τάχα μόνον οὕτως εἶνε δυνατὸν νὰ ἀποκτηθοῦν τὰ βοηθητικὰ μέσα πρὸς κατανόησιν τοῦ «ὅλου ἀνθρώπου».

(1) W. Dilthey: Ideen über eine beschreibende und zergliedernde Psychologie, 1894, gesammelte Schriften, τόμ. V, 1.213.

(2) Dilthey, ἐν. ἀν. σελ. 237—238.

καὶ τῆς ἱστορικῆς αὐτοῦ ὑπάρχεως. Τοῦτο εἰνε σπουδαιότατον διότι «ἥξω ἡ αὐτὴ καθ' ἐαυτὴν, εἶνε πάντοτε ἱστορικῶς θεμελιωμένη». «Ο ἄνθρωπος εἶνε πέρα καὶ πέρα ἱστορικός» (1).

‘Ο σύνδεσμος τῶν περιεχομένων τῆς συνειδήσεως, κακὰ τὴν συγκεκριμένην αὐτοῦ ὑπαρξίν, οὐδέποτε εἶνε δυνατὸν νὰ γραπτήρισθῇ πλήρως διὰ γενικῶν δογμάτων, ἀλλ᾽ ἔχει πάντοτε εἰδικόν τίνα γραπτήρα. Κάθε ἔνοια εἶνε μοναδικὸν καὶ ίδιότυπον ἀτομον, καὶ κάθε ἀτομον εἶνε ἱστορικὴ προσωπικότης. Έκ τοῦ γενικοῦ οἰκοδομικοῦ συνδέσμου, ὅστις ἐπαναλαμβάνεται ἀνὰ πᾶσαν ψυχικὴν ζωήν, πρέπει λουπὺν νὰ ξητηθῇ τῷ πότε μεταβάσεως πρὸς τὴν ίδιότυπον καὶ ἀνεπανάληπτον ἀτομικότητα τῶν ἱστορικῶν ὑπάρχεων. Καὶ αὐτὸν τὸν τῷ πότε μεταβάσεως τὸν ξενευρίσκει ὁ Dilthey, χωρὶς νὰ θραύσῃ τὴν σφιλίδαν τῆς ἐννυπαρξίας, ἥτοι τοῦ ψυχολογικοῦ συνειδότος’ δι’ αὐτοῦ δὲ προσλαμβάνει ἡ ἔννοια αὐτοῦ περὶ τοῦ ἐγώ τὸν δριστικὸν αὐτῆς καθιστοισμόν.

(1) Dilthey: Beiträge zum Studium der Individualität, 1895–1896. Gesammelte Schriften Bd. V, σελ. 175.— ‘Αφοῦ ἀποκρούει καὶ τὴ γνωσεολογικὴν ἔννοιαν τοῦ ἐννοιολογικοῦ ὑποκειμένου καὶ τὴν μεταφυσικὴν ἔννοιαν τῆς ὑπερβατικῆς οὐσίας τοῦ ἐγώ δι’ αὐτοῦ διατηρεῖν (παρὰ πᾶσαν πολεμικὴν ἐναντίον τῆς ἀγγλικῆς συνειρμολογικῆς ψυχολογίας (Assoziationspsychologie) καὶ τοῦ προδρόμου αὐτῆς Η u s s e r, βαθυτέραν σχέσιν πρὸς τὸν δυτικο-εὐρωπαϊκὸν θετικισμὸν παρὰ πρὸς τὴν γερμανικὴν ιδεοκρατίαν. Τοῦτο τὸν συνδέει συγάμια μὲ τὴν φαινομενολογίαν τοῦ Husserl τοῦ ὅποίου τὸ ἔργον «Logische Untersuchungen» κάσχε ἐπὶ τῷ μεταγενεστέρῳ ἔργαστῷ τοῦ Dilthey ὑφισμένην ἐπίδρασιν (πρβλ. κυρίως τοῦ Dilthey «Studien zur Grundlegung der Geisteswissenschaften» 1906, ges. Schr. τόμ. VII, σελ. 3 καὶ ἕτερ.), ‘Ο Dilthey διακρίνεται σεβαίως ἀπὸ τὸν Husserl διὰ τοῦ ισχυροῦ τονισμοῦ τῆς ἱστορικότητος’ πλησιέστερον ὅμως πρὸς αὐτὸν κείνται σήμερον αἱ προσπάθειαι νεωτέρων φαινομενολόγων (πρβλ. κυρίως τοὺς δύο τελευταίους τόμους τοῦ περιοδικοῦ τοῦ H u s s e r l «Jahrbuch für Philosophie und phänomenologische Forschung», τόμ. VIII, 1927, τόμ. IX, 1928). Φαινομενολογία καὶ περιγραφικὴ ἡ (ὅπως εὐχαρίστως λέγουν πολλοὶ σήμερον) ἱστορικὴ ἡ ἐρμηνευτικὴ ψυχολογία εἶνε δυνατὸν νὰ συναντηθοῦν ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ πεδίου προβλημάτων, ἐπειδὴ καὶ ἀλλού θοῦν καθαρῶς «περιγραφική», (ὄχι ὅμως καὶ συνθετικήν), μέθοδον καὶ δι’ αὐτὸν ἀναγκάζονται νὰ μένουν, ὅπως δήποτε, προσκεκολλημέναι εἰς τὴν ἔννοιαν τοῦ ἐνυπάρχοντος, τοῦ ψυχολογικοῦ ἐγώ, τὸ ὅποῖον εἶνε κατ’ οὐσίαν ἀντικείμενον καὶ οὐχὶ ὑποκείμενον.

Κάτιε φυγικός οίκοδομακός σύνδεσμος είνε συνάμα και ἐνυπάρχον τελεολογικός σύνδεσμος. 'Υιρίσταται μόνον διότι διενεργεῖται διά ἐπωτερικής «προσπαθείας πρὸς τὸ τέλος, τὸν σκοπόν»¹ ή δὲ θέσις τοῦ σκοποῦ είνε εἰς τοὺς διαφόρους ἀνθρώπους διάφορος αὐτῇ ἀποτελεῖ τὴν πρώτην αἰτίαν τῶν διαφορῶν τῆς ἀναπτύξεως αὐτῶν, συνάμα δὲ καὶ τῆς βιομηταίας ἀναπτυσσομένης ἀτομικότητος αὐτῶν. Κανένας ὅμαλος ἢνθρωπος δὲν ἔχει συνειδητὰ περιεχόμενα ἐντελῶς διαφορετικὰ συγχριτεύμενα ἀπὸ τοὺς λοιποὺς πνευματικοὺς ὄγκεις ἀνθρώπους. 'Αλλὰ μερικὰ εἶναι εἰς αὐτὸν κατ' ἔξοχήν «ἔντονα», ἔχον, οὗτος εἰπεῖν «προστεκήνω τίνα ἑπεροχήν, ὅπερ ὅμως καὶ ποιητικὴν τοιαύτην. 'Εκεῖνο τὸ διτέρον ἐμφανίζεται μὲ τὴν ἐντασίν αὐτῆν, ἔχει τὴν ὕστην νὰ θέτῃ εἰς τὴν ἑπεροχείαν τον ἄλλα στοιχεῖα κατὰ τὴν ἑπερέντασιν ἀνθρημένων δρυμῶν γίνονται ἄλλα αἰσθήματα ἀπλά μέσոν πρὸς ἴκανοτοίησιν τῶν δρυμῶν. 'Ο ἰσχυρότερος λοιπὸν τονισμὸς ἐνὸς εἰδικοῦ σκοποῦ δὲν είνε ἀνάγκη νὰ παρουσιασθῇ ἐκ τῶν προτέρων σαφῶς καὶ ἀγαντιρρήτως συνήθως σχηματίζεται ὥλιγον κατ' ὅλην, διότι βαθμαίως καιτίσταται φυνερόν, ὅτι, πρὸς ἐπιτυχίαν ἐνὸς σκοποῦ, πρέπει νὰ παραιτηθῇ τις ἄλλων τινων. Τέλος, διάσκιψεως, συνεθέτει τις εἰς τὰς μεθόδους, τὰς ὁδηγούσας πρὸς ἴκανοποίησιν τοῦ κυριαρχοῦντος συνδέσμου (σκοποῦ) καὶ μάλιστα ἀνὰ πᾶν ὄντα τῆς συνειδήσεως κατὰ διάφορον τρόπον (1). Οὗτοί ποιοί ἐμφανίζεται βαθμαίως ἡ διαφοροποίησις ἀτομικῶν προσωπικοτήτων.

Τὸ ἀτομικὸν ἔγῳ, ἐν τῇ ἰδιοτεπίᾳ αὐτοῦ, δὲν είνε παρὰ Dilthey προηπόθεσίς τις, ἄλλα ἀποτέλεσμα τοῦ ἀρχιτεκτονικῶν διηρημένου καὶ τεολολογικῶς ἠνωμένον συνδέσμου τῆς ἀναπτύξεως τῶν ψυχικῶν ἐνεργειῶν καὶ περιεχομένων. Τὸ ἔγῳ τὸ ὑποῖον θέτει σκοπούς, ἐκτελεῖ τὴν προσπάθειαν, ἐμβαθύνει εἰς τὰς μεθόδους τῆς τελεολογικῶς

(1) Dilthey, Ideen über eine beschreibende und zergliedernde Psychologie, ges., Schr. tōm. V. σ. 229—231.—Ἐίναι ἀξιοσημείωτον ὅτι ἥδη ἐνταῦθα, κατὰ τὴν οἰκοδόμησιν τῆς ἀτομικότητος, τόσον ἀσκησις ὅσον καὶ συνήθειαι εἶναι κατ' ἔξοχήν σημαντικαί. Δι' αὐτοῦ ὑποδεικνύεται ἀμέσως καὶ τὸ συνδετικὸν σημεῖον διὰ τὴν παιδαγωγικήν τοῦ Dilthey. Κατ' αὐτὴν ἐμφανίζονται καὶ πάλιν αἱ μνημονευθεῖσαι θεμελιώδεις ἔννοιαι, τῆς ἐμπειρικῆς παιδαγωγικῆς ἐν συνδυασμῷ μὲ τὴν ἔννοιαν τῆς τελειοποίησεως.

προσανατολισμένης γραμμής τῆς ἀναπτύξεως καὶ διαιρισθεῖνει οὗτος πως τὸν ἐμπειρικὸν χαρακτῆρα τῆς προσωπικότητος· δὲν εἶνε ὑπεράνυτο τοῦ ἀρχιτεκτονικοῦ συνδέσμου τῆς ψυχικῆς ζωῆς, οἵτε καίτης ἐκτὸς αὐτοῦ, ἀλλ' αὐτὸς οὗτος ὁ ἀρχιτεκτονικὸς σύνδεσμος διενεργεῖ πάντα ταῦτα διέξαντος καὶ ἐνέστητῷ καὶ ἐξ αὐτοῦ γεννᾶται ἡ ἐνότης τοῦ ἐγώ. Ἐν ἄλλαις λέξεσι: ὅχι τὸ ἐγώ προσλαμβάνει χαρακτῆρα, ἀλλὰ αὐτὸ τοῦτο τὸ ἐγώ δημιουργεῖται συνάμα μετὰ τοῦ χαρακτῆρος. Εἰς πᾶσαν εἰδικὴν ψυχικὴν ζωὴν ὁ ἀρχιτεκτονικὸς πύνδεσμος τείνει ων ἐπιτύχη ἔκανον οιητικήν τινα ψυχικὴν κατάστασιν· οὗτος δὲ εἶνε ἡ συνείδησις μᾶς αὐτονόμου ἐσωτερικῆς ἀξίας ἀπὸ τὴν αὐτο-αύτικην πάντος ἀτόμου ἀχώριστος» (1). «Ωστε κυρίως ἐκ τῆς παιδι-τεκότητος τοῦ ἐγώ γεννᾶται ἡ «αὐτοσυνείδησις», καὶ μάλιστα συνάμα ἐν τῇ διπλῇ σημασίᾳ, τὴν ὅποιαν συνδέομεν ἐν τῇ γερμανικῇ γλώσ-σῃ πρὸς τὴν λέξιν αὐτήν, ἀντιτάσσοντες αὐτήν πρὸς τὴν συνείδησιν τοῦ ἀντικειμένου ἀφ' ἐνὸς, καὶ πρὸς ὠρισμένα αἰσθήματα ἀδυναμίας τῆς βουλήσεως καὶ τῆς διανοίας ἀφ' ἑτέρου. Άρχικῶς τὸ ἐγώ δὲν εἶνε δημιουργικόν, ἀλλ' εἶνε προϊὸν ψυχικῶν ἐνεργειῶν. Δὲν εἶνε ὁ ὑποκινητικὸς παράγων τῆς ἀναπτύξεως, ἀλλὰ τὸ κατ' αὐτήν ἀνα-πτυσσόμενον. Καί, ἐπειδὴ ἡ ψυχικὴ ἐξέλιξις εἶνε διαρκῆς ἐπεξεργα-σία πνευματικῶν ἀγαθῶν (κατὰ τὸν Dilthey, διαδικασία πρὸς τὸ πνευματικὸν «περιβάλλον»), διὰ τοῦτο εἶνε δυνατόν, δύποτε κατὰ τὴν διαπαιδαγώγησιν τῆς ἥθης αὐτοσυνείδησεως, οὗτος πως καὶ διὰ τὴν μόρφωσιν συνειδήσεως πολιτισμοῦ, νὰ εὑρεθῇ διπλῇ διατύπωσις, διὰ τῆς ὅποιας εἶνε δυνατὸν ἥδη ἐνταῦθα νὰ ὑποδηλωθοῦν αἱ δυσχέρειαι τῆς παιδαγωγικῆς τοῦ Dilthey. Κατὰ τὸν Dilthey τὸ ἐγώ σχηματί-ζεται τότε, δηλαδὴ δημιουργεῖται, δταν μορφώνεται, ἢτοι δταν προσ-λαμβάνει πνευματικὴν μόρφωσιν.

Πρὸς ἐρευνήσωμεν τὰς περαιτέρω παιδαγωγικὰς συνεπείας τῆς μο-νομεροῦς θεωρίας περὶ ἐνυπάρχοντος ἐγώ, πρέπει νὰ ἐξετάσωμεν ἀκό-μη δευτέραν τινὰ διατύπωσιν τῆς ἐννοίας αὐτῆς τοῦ ἐγώ, ἡ ὅποια εἶνε δυνατὸν νὰ ἐκληφθῇ ἐπίσης ὡς ἡ περαιτέρω διαμόρφωσις τῆς θεωρίας τοῦ Hume. Άντιπροσωπεύεται δὲ αὕτη κατὰ τὸν μᾶλλον

(1) Dilthey, Beiträge zum Studium der Individualität, ges. Schr. Tom. 5, σελ. 266.

κτυπητὸν τῷ πότον ὅπό τὸν Husserl εἰς τὴν πέμπτην ἔρευναν τοῦ ἔργου τοῦ *Logische Untersuchungen*. Ο Husserl διαχρίνει ἐν τῇ προκειμένῃ ἔρευνῃ περισσοτέρας ἐννοίας τῆς συνειδήσεως. Τὸ οὐράνιον (πρῶτον), τὸ ὅποιον μᾶς ἡνδιαφέρει, ἔχει τὸν χαρακτηριστικὸν τίτλον «συνείδησις ὡς φαινομενολογικὴ ὑπόστασις τοῦ ἔγους καὶ συνείδησις ὡς ἐσωτερικὴ ἀντίληψις». Ήδη δι’ αὐτοῦ, παρ’ ὅλας τὰς λοιπὰς ἀποκλίσεις, ἀναγνωρίζεται ἔνα οὐσιῶδες γνώμονα τῆς θεωρίας τοῦ Husserle περὶ τοῦ ἔγους ὃς δοθόν. Υπάρχει καὶ μία φαινομενολογικὴ ἐννοία τῆς συνειδήσεως, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ὑποίας δύναται τις καὶ εἴτη: ὅχι τὸ ἔγος ἔχει συγείδησιν, ἀλλὰ τὸ ἔγος εἶνε συνείδησις. Ο «συνυφασμὸς τῶν φυσικῶν ἐνεργειῶν ἐν τῇ ἑνότητι τοῦ θεύματος τῆς φυσικῆς ἐνεργείας καθ’ ὅλον» ἀποτελεῖ τὴν ὅλην «πραγματικὴν φαινομενολογικὴν ὑπόστασιν τοῦ ἐμπειρικοῦ ἔγους».

Πρὸς διαφωτισμὸν τῆς τοιαύτης καταστάσεως τῶν πραγμάτων εἶνε βεβαίως ἡνάγκη · ἡ ἐννοία τῆς ἐνεργείας νὰ ἐκληφθῇ καθαρῶς φαινομενολογικῶς, δηλαδὴ «νὰ ἀποκλεισθῇ ἀπὸ αὐτῆς πᾶσα σχέσις πρὸς τὴν ἐμπειρικὴν πραγματικὴν ὑπαρξίαν (πρὸς ἀνθρώπους καὶ ζῶα)(1). Μόνον ὅταν δὲν ἐκτελέσῃ κανεὶς τὴν φαινομενολογικὴν «καθαρισμὸν» τῆς ὑποστάσεως τῆς φυσικῆς ἐνεργείας (τὴν «ἀγωγὴν» πρὸς τὸ ἀμέσως καὶ ἀναντιρρήτως ὡς «φαινόμενον» δεδόμενον), μόνον τότε εἶνε δυνατὸν νὰ γεννηθῇ ἡ ὑπόνοια, διτι τάχα ὠρισμένα περιεχόμενα τῆς συνειδήσεως εἶνε δυνατὸν νὰ χωρισθοῦν ἀπὸ τοῦ ἔγους. Άλλὰ εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν δὲν γίνεται κυριως λόγος, οὔτε περὶ περιεχομένων τῆς συνειδήσεως, οὔτε περὶ τοῦ ἔγους ὑπὸ τὴν φαινομενολογικὴν ἐννοιαν, ἀλλὰ πάντοτε μόνον περὶ «πραγμάτων» ἐντὸς τοῦ «κόσμου». Κυρίως τὸ ἔγος δὲν ἐννοεῖται τότε καθαρῶς, κατὰ τὴν «φαινομενολογικὴν αὐτοῦ ὑπόστασιν», ἀλλ᾽ ἐννοεῖται εἰσέτι «ὡς ἐμπειρικὸν πρόσωπον»

(1) Husserl, *Logische Untersuchungen* 2 ἑκδ. (μὲ τὰς λοιπὰς συμφωνοῦσα) τόμ. II, 1, 1913, σελ. 346 κ. ἐφ. Πρβλ. «Ideen zu einer reinen Phänomenologie und Phänomenologischen Philosophie», τόμ. I, 1913 σελ. 48 κ. ἐφ. Τὰς ἀποκλίσεις ἐν τῇ θεωρίᾳ περὶ τοῦ ἔγους, αἱ δοῖαι ἐμφανίζονται εἰς τὸ ἔργον τοῦτο καὶ τὰς ὑποσημειώσεις τῆς 2 ἑκδ., τόμ. τοῦ ἔργου «*Logische Untersuchungen*» ἐν συγχρόσει πρὸς τὴν κατὰ τὸ 1901 ἐμφανισθεῖσαν 1 ἑκδ. τοῦ ἔργου τούτοι, θὰ πραγματευθῶμεν ἔπειτα.

ώς «άτομικὸν ὑλικὸν ἀντικείμενον», οὓς «μέλος τοῦ κόσμου», τὸ ὅποῖον διατελεῖ εἰς φυσικὴν καὶ ψυχικὴν σχέσιν πρὸς ἄλλα φυσικὰ καὶ ψυχικὰ ἀντικείμενα τοῦ κόσμου τούτου (πράγματα καὶ πρόσωπα). «Τὸ ἐγώ, κατὰ τὴν ἔννοιαν τοῦ κοινοῦ λόγου, εἶνε ἐμπειρικὸν ἀντικείμενον, τύσον τὸ ἴδιον ἐγώ, ὅσον καὶ τὸ ἄλλοτρον, καὶ πᾶν ἐγὼ εἶνε ἀντικείμενον, ὅπως καὶ κάθε τυχαῖον φυσικὸν πρᾶγμα, ὅπως μία οἰκία ἢ ἕν δένδρον κ.τ.λ.». «Ἄν δὲ γαρακτηρισμὸς αὐτὸς τοῦ «κοινοῦ λόγου», ἀναφορικῶς πρὸς τὸ ἐγώ, εἶνε δρῦμός, ἢν γενικός καὶ κατ' αὐτὴν τὴν καμηλευμνήν τοιοῦτον δὲν γίνεται θεμέλιόδης διάκρισις μεταξὺ τοῦ ἴδιον καὶ τοῦ ἄλλοτρού ἐγώ ἀφ' ἐνός, καὶ τῶν οἰκιῶν καὶ τῶν δένδρων ἀφ' ἑτέρου, τοῦτο δὲν ἔξεταίται ἐνταῦθα. Ἀσφαλῶς δὲν τὸ ἀναφερθὲν χωρίον βασίζεται τούλαχιστον ἐπὶ μονομεροῦς τινος γαρακτηρισμοῦ τῆς σιγήθους συνειδήσεως τοῦ ἐγώ· ἡ μονομέρεια δὲ αὗτη προκύπτει ὡς συνέπεια ἐκ τῆς διατυπώσεως τῆς φαινομενολογικῆς ἐγνοίας τοῦ ἐγώ.

«Ἡ κοινὴ ἀντίληψις περὶ τοῦ ἐγώ, καὶ ἡ ὥς βάσις αὐτῆς ὑποκειμένη «φυσικὴ» ἀντίληψις περὶ «κόσμου», πρέπει νὰ τεθῇ εἰς ἀργίαν, διότι εἶνε ἀνάγκη νὰ ἔξετασθῇ ἀκόμη ὡς πρὸς τὰ φαινομενολογικὰ αὐτῆς θεμέλια· δὲν πρέπει λοιπὸν ἐκ τῶν προτέρων νὰ προϋποτεθῇ. δὲν πρέπει νὰ γίνῃ δεκτὴ ἀνεξετάστως ὑπὸ τῆς φαινομενολογίας. Τὸ «φαινομενολογῶς ἀναλεκτυμένον ἐγώ» δὲν ἔμφανίζεται κατόπιν ὡς κατὶ τὸ ἴδιότυπον, τὸ ὅποιον αἰωρεῖται ὑπεράνω τῶν πολυειδῶν ψυχικῶν ἐνεργειῶν, ἀλλὰ εἶνε ἀπλῶς ταῦτὸ πρὸς τὴν τὰς ψυχικὰς ἐνεργείας συνδέονταν ἐνότιται». Περιεχόμενα τῆς συνειδήσεως εἶναι στοιχεῖα τῆς συστάσεως τοῦ ὁρεύματος τῆς συνειδήσεως, τὸ δὲ ὁρεῦμα τοῦτο, ταῦτις είτε ὑπὸ τοῦ Husserl (τούλαχιστον κατὰ τὴν πρώτην ἔκδοσιν τῶν «Logische Untersuchungen») μὲ τὸ φαινομενολογικὸν ἐγώ. «Ἡ παραδοχὴ λοιπὸν ἀντικειμένων, ἡ θέσις τοῦ κόσμου τῶν ὑλικῶν πραγμάτων, εἰς τὰ ὅποια ἀνήκουν τάχα καὶ αἱ ἐμπειρικαὶ προσωπικότητες, εἶνε δυνατὸν μόνον ἐντεῦθεν νὰ ἔννοηθοῦν, ἵτοι ἐκ τῆς ὑποστάσεως τῆς ἐνεργείας τοῦ ἐνυπάρχοντος ἐγώ. Ἡ γνωσεολογικὴ αὕτη ὑζικὴ θέσις τοῦ προβλήματος τοῦ ἐγώ καὶ τῆς ἀντικειμενικότητος τοῦ μὴ ἐγὼ διακρίνει τὴν φαινομενολογίαν τοῦ Husserl ἀπὸ τὴν περιγραφικὴν ψυχολογίαν τοῦ Dilthey· ἡδη δι' αὐτοῦ ὁ Husserl φαίνεται.. ὅτι πρόσκειται πρὸς τὴν ἔννοιολογίαν.

Πάντως δὲ Husserl ἔξερχεται πεποιηθότως ἀπὸ τὰ δρια τῆς θεω-

ρίας τοῦ Husse. Κατὰ τὸν Husse ἡ ἔρμηνεία, ὡς ἀντικειμενικοποιοῦσα τὰ ἐν ὑποκειμενικῇ ἐνυπαρξίᾳ ὑπάρχοντα περιεχόμενα τῆς ψυχής ἐνεργείας, βασίζεται μόνον ἐπὶ συνειδοῦν, κυρίως ἐπὶ τῆς συνηθείας. Τὸ ἐγώ, (τουτέστι τὸ ἐως τὰ τώρα συσσωρευθὲν ὑλικὸν τῶν ἀντιλήψεων) διάκειται, κατ' αὐτὸν, ἐντελῶς παθητικῶς· δὲν δύναται νὰ αὐτενεργήσῃ, διότι ἐξαρτᾶται, ἐν τῇ ἴδιᾳ αὐτοῦ ὑπάρχει καὶ ἴδιορρυθμίᾳ, ἐκ τῶν ἐκάστοτε δεδομένων ἀντιλήψεων, συνεπῶς δὲν δύναται νὰ ἐξαρτήσῃ τὰς ἀντιλήψεις ἀπὸ τὸν ἑαυτόν του. "Αν θέλωμεν ν' ἀποφύγωμεν τὰς δυσχερείας, τὰς ἐντεῦθεν διὰ τὸν Husse ἀγαρυομένας, καὶ νὰ ἐξακολουθήσωμεν νὰ μένωμεν εἰς τὴν ἀντίληψιν τῆς ἐγυπαρξίας, ἀγόμεθα εἰς τὴν ὅμολογίαν, διτὶ ὁ Husse δὲν ἀποδίδει τὸ ἀμέσως δεδομένον ἀκριβῶς ὅπως τοῦτο παρουσιάζεται ἀφ' ἑαυτοῦ εἰς τὴν συνείδησιν. Αὐτὴ εἶναι ἡ στάσις τοῦ Husserl πρὸς τὸν Husse.

"Αν πράγματι ὑπάρχει ὁ κόσμος τῶν ὑφ' ἡμῶν ὡς ἀντικειμενικῶν ἐκλαμβανομένων δύντων, περὶ αὐτοῦ ὁ φαινομενολόγος, πρὸς τὸ παρόν τουλάχιστον, δὲν εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ λάβῃ ἀπόφασίν τινα. "Αν ὁ χάρτης ἐπὶ τοῦ ὅποιου εἶναι τυλωμένα τὰ λόγια αὐτὰ, ὑπάρχει ἀνεξαρτήτως ἀπὸ τὴν συνείδησίν μου, περὶ αὐτοῦ ἥμπιορεῖ κανεὶς ν' ἀμφιβάλῃ. "Αναμφίβολον ὅμως εἶναι, διτὶ δχι μόνον ὑπάρχει ἡ αἴσθησις τοῦ λευκοῦ, τοῦ λείου κτλ., ἀλλ' διτὶ ἔχω καὶ τὴν συνείδησιν, διτὶ βλέπω αὐτὸν τὸν χάρτην, καὶ διτὶ εἶμαι πεπεισμένος, διτὶ ὁ κύριος «πυρὴν» ἔκείνου, τὸ ὅποιον βλέπω, εἶναι ἀνεξάρτητος ἀπὸ τὸ ἀν βλέπω τὸν χάρτην ἢ ἀν ὅπωσδήποτε ἄλλως φέρεται οὗτος εἰς σχέσιν πρὸς τὴν συνείδησίν μου. "Η ἀγαριορὰ αὕτη τῆς συνειδήσεως εἰς κάτι οὖχὶ ἀμέσως ὡς φαινόμενον δεδομένον, τὸ γεγονός τοῦτο, διτὶ ὠρισμένα φαινόμενα ὑποδεικνύουν κάτι πέραν τῶν ἴδιων αὐτῶν δοίων κείμενον, εἶναι ἐπίσης φαινομενολογικὸν συστατικὸν, τὸ ὅποιον ἀναμφιβόλως εἰσέρχεται εἰς τὸ φαινομενολογικὸν ἔγώ. Βεβαίως δταν ἐκτελεῖται ἡ αἴσθησις, ἡ συνείδησις δὲν αἰσθάνεται κατὰ ἄμεσον τῷ πότε τὸ ἀντικείμενον, πρὸς τὸ ὅποιον ἀναφέρονται αἱ ἐνέργειαι αὐτῆς καὶ τὸ ὅποιον «ὑπονοεῖται», ἀλλὰ τὸ ἀναφέρεσθαι καὶ τὸ ἀντιλαμβάνεσθαι, τοῦτο εἶναι ἔκεινο τὸ ὅποιον ἡ συνείδησις αἰσθάνεται κατ' ἄμεσον τῷ πότε, καὶ μάλιστα «μὲ πλήρη σαφήνειαν». "Ο Husse νοθεύει τὸ γεγονός τοῦτο τοῦ αἰσθάνεσθαι, δταν ἐξηγεῖ

αὐτὸ δι' ἀπλῶν συνειδμῶν τῶν περιεχομένων τῶν ἐνεργειῶν, καὶ ὅταν μάλιστα ἀντικαθιστᾶ ἔχειν δι' αὐτῶν. Ὁ Husserl δι' αὐτὸ ἀκριβῶς εἰσάγει μίαν ἄλλην ἔννοιαν, τὴν ἔννοιαν τῆς «ἐντάσεως», τὴν δούλιαν ἡδη δ Franz Brentano εἶχεν παραλάβει ἀπὸ τὴν σχολαστικὴν φιλοσοφίαν καὶ εἶχε θέσει εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς «ψυχολογίας κατὰ τὴν ἐμπειρικὴν ἐκδοχήν». Κάθε συνειδμὸς βασίζεται μόνον ἐπὶ παθητικότητος τοῦ ἐγώ. Κατὰ τὰς «ἐντάσεις» τουναντίον τὸ ἐγώ ἐνεργεῖ, ἐνεργεῖ ἀκριβῶς ὡς ἀντιλαμβανόμενον, ως ἀναφερόμενον πρὸς τι, κ.τ.λ. Δὲν προσλαμβάνει ἀπλῶς τὰ δεδομένα τῆς ψυχικῆς ἐνεργείας, ἀλλ ἀντιλαμβάνεται αὐτὰ συνάμα καὶ ὡς ἐκπροσώπους ἀντικειμενικῶν ὄντων.

Ἡ ἐνεργητικότης ὅμως αὐτῇ τοῦ ἐγώ δὲν πρέπει νὰ ἐννοηθῇ ως «ἐνέργεια» αἰσθανομένη ἐαυτήν. Ὅχι δὲ ἐνέργειά μου (π. χ. διαστήση μου, τὸ μεῖζον ὡς ἐνέργειά μου) ἐμφαγίζεται μοι κατὰ τὴν ἀδιανόητον (μή ὑποστῆσαν τὴν ἐσωτερικὴν θλᾶσιν) συνείδησίν μου, ἀλλὰ μόνον τὸ ἀντικείμενον ως τοιοῦτο (π. χ. τὸ δρώμενον φύλλον τοῦ χάρτου) μοῦ εἶναι «ἐντατικῶς δεδομένον». Ὁ λόγος περὶ «ἐντάσεων» ἢ περὶ «ἐντατικῶν ἐνεργειῶν» δὲν σημαίνει παρὰ Husserl τίποτε ἄλλο παρὰ ἀκριβῶς τὴν ἐντατικὴν αὐτὴν παρουσίαν τῶν προκειμένων ἀντικειμένων. Εἰδικὰς «ἐνέργειας» οὐδόλως εἶναι δυνατὸν νὰ διακρίνωμεν κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ψυχικῆς λειτουργίας. Διὸ αὐτὸ οὐδαμῶς αἰσθανόμεθα κατ' αὐτὴν καὶ τὸ ἐνεργοῦν ἐγώ ως τοιοῦτο (ως δράστην). Ἐν τάσῃ περιπτώσει δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι τὸ ἐγώ εἰς ώρισμένας «ἐντατικὰς» ἐνεργείας ἀναφέρεται πάντοτε εἰς τὰ ἀντικείμενά του. Φαινομενολογικῶς ὅμως εἶναι μόνον τότε δι τρόπος οὗτος τοῦ λέγειν, δικαιολογημένος ὅταν προσδίδει τις, εἰς αὐτὸν τὸ λίαν τετριμμένον νόημα, ὅτι κάθε ἐνέργεια ἀνήκει αὐτονοήτως εἰς τὴν «δέσμην» τῶν ἐνεργειῶν, αἱ δύοταὶ, ἐν συνόλῳ λαμβανόμεναι, ἀποτελοῦν τὸ φαινομενολογικὸν ἐγώ. Κάθε ἄλλη χρῆσις τῆς λέξεως «ἐγώ» στηρίζεται (κατὰ τὴν προγενεστέραν ἀντίληψιν τοῦ Husserl) μόνον ἐπὶ τοῦ γεγονότος, ὅτι δὲ ἔννοια τοῦ ἐγώ, ως ἀπαντᾶται αὕτη εἰς τὴν συνήθη μας κοσμοθεωρίαν, εἰσάγεται, οὗτως εἰπεῖν, λαθραίως εἰς τὴν συζήτησιν. Εἰς φιλοσοφικὰς ἐρεύνας εἶναι αὐτονόητον, ὅτι δὲν δικαιούμεθα νὰ θέτωμεν ως βάσιν τὴν ἔννοιαν αὐτὴν τοῦ ὑλοποιημένου ἐγώ, ἀλλὰ πρέπει νὰ μένωμεν εἰς τὴν ἀρχικὴν ἔννοιαν τοῦ φαινομενολογικοῦ ἐγώ. Ἐν ἐναντίᾳ

περιπτύσσει περιπίπτομεν εἰς τὴν ἀσύστατον «μεταφυσικὴν τοῦ ἔγῳ», ή ὅποια ματιώς προσπαθεῖ νὰ καταστήσῃ νοητὴν τὴν σχέσιν μεταξὺ ἔγῳ καὶ ἀντικειμένου ως πραγματικὸν σύνδεσμον μεταξὺ πράγματος καὶ πράγματος.

Πᾶσα τοιαύτη μεταφυσικὴ τοῦ ἔγῳ ἀποκρούεται βεβαίως ὑπὸ τοῦ Husserl, ἀλλ᾽ οὔτος στρέφεται, ἐν τῇ πρώτῃ ἐκδόσει τῶν «Logische Untersuchungen», μετὰ τῆς αὐτῆς σχεδὸν διεύτητος καὶ κατὰ τῆς ἐννοιολογικῆς ἐκδοχῆς ἐνὸς «καθαροῦ ἔγῳ». (1) Εἶναι χαρακτηριστικὸν, ὅτι ως πρὸς αὐτὸν ἀναφέρεται μόνον εἰς τὸ ἔργον τοῦ Natorp, «Psychologie nach kritischer Methode». Αἰτία δὲ τούτου εἶναι ὅτι ὁ Natorp ἴσταται κατὰ τοῦτο πλησίον τῆς φαινομενολογίας, καθ' ὃν ἀφορμάται ἀπὸ «συνολικὸν τι γεγονὸς τῆς συνειδήσεως», ἥτοι ἀπὸ μίαν πραγματικότητα, τῆς ὅποιας δυνάμεθα νὰ πιστοποιήσωμεν τὴν ὑπαρξίν καὶ διὸ αὐτὸν χαρακτηρίζεται αὕτη ὑπὸ τοῦ Natorp ως «φαινόμενον καὶ μάλιστα ως «θεμελιώδες φαινόμενον τῆς ψυχολογίας». Εἰς τὸ «θεμελιώδες τοῦτο γεγονὸς τῆς συνειδήσεως» εἶναι δυνατὸν νὰ διακριθοῦν, κατὰ Natorp, διὸ ἀφαιρέσεως τοία σημεῖα, τὰ δηοῖα βεβαίως εἰς τὴν πραγματικότητα ποτὲ δὲν ἔμφανίζονται χωρισμένα: 1. τὸ περιεχόμενον τῆς συνειδήσεως (πᾶν δὲ τι εἶναι συνειδητὸν) 2. τὸ ἔγῳ ως «κοινὸν κέντρον», πρὸς τὸ ὅποιον δέον νὰ ἀνάγωνται δλα τὰ περιεχόμενα τῆς συνειδήσεως, διὰ νὰ γίνωνται συνειδητὰ καὶ 3. ᾧ ἀναφορὰ ἀκριβῶς αὐτὴ πρὸς τὸ ἔγῳ, ἥ σχέσις, ἥ ὅποια χαρακτηρίζει πᾶν τὸ συνειδητὸν ἀκριβῶς ως συνειδητὸν καὶ διὸ αὐτὸν προσλαμβάνει ἀπὸ τὸν Natorp τὸ διοίμα «συνειδητότης» (2). Ἐν καὶ ὁ Natorp ἴσχυρίζεται, ὅτι τὰ τοία αὗτὰ σημεῖα «εὑρίσκονται εἰς κάθε πραγματικὴν συνείδησιν», ὅτι εἶναι χαρακτηριστικὰ

1) Husserl, Logische Untersuchungen, τομ. II 1, Fünfte Untersuchung § 8.—Διὰ τὴν μεταγενεστέραν ἀντίληψιν τοῦ Husserl ἔχουν σημασίαν αἱ σημειώσεις ἐν σελ. 357 καὶ 363 τῆς 2ας ἐκδόσεως.

11) Paul Natorp, Einleitung in die Psychologie nach kritischer Methode, 1888 § 4. σελ. 11,— Allgemeine Psychologie in Leitsätzen zu akademischen Vorlesungen, 2. ἔκδ. 1910, § 1—4 Τελειωτικῶς ὁ Natorp διερύπωσε τὴν γνώμην του εἰς τὸ ἔργον του «Allgemeine Psychologie nach kritischer Methode» 1912 (π.φ.βλ. κυρίως, κεφ. II §§ 2—7 καὶ ἔκτὸς αὐτοῦ τὴν συζήτησιν πρὸς τὸν Husserl σελ. 280).

διὰ τὴν συνείδησιν «ῶς τοιαύτην, κατὰ τὴν ἄμεσον αὐτῆς ἐκδήλωσιν», ἀν καὶ διὰ τῶν τυιούτων τρόπων τοῦ διατυποῦσθαι φαίνεται, ὅτι προσεγγίζει πολὺ πρὸς τὴν φαινομενολογίαν τοῦ Husserl, ἐμμένει στερquilis εἰς τὴν ἐννοιολογικὴν θεμελιώδη ἀρχὴν περὶ τοῦ «ἀσυγκρίτου» τοῦ ἐῑώ πρὸς ὅλα τὰ περιεχόμετα τῆς συνείδησεως. *Κάθε παράστασις εἰς τὴν δροσίαν θὰ εσχηματίζαμεν περὶ τοῦ ἐῑώ, θὰ μετέβαιε τοῦτο εἰς ἀντικείμενον.* Ἐχομεν δομοῖς ἡδη πάύσει νὰ τὸ σκεπτώμεθα ως ἐῑώ, εὐθὺς ως τὸ σκεπτόμεθα ως ἀντικείμενον. Τὸ ἐῑώ δὲν εἶναι ἀντικείμενον, ἀλλ᾽ εἶναι, ἀπέναντι παντὸς ἀντικειμένου, ἔκεινοτὸ στοιχεῖον ἐν σχέσει πρὸς τὸ δροσίον εἶναι κάτι ἀντικείμενον. Τὸ αὐτὸ δισχύει καὶ διὰ τὴν σχέσιν ὃντος τινὸς πρὸς τὸ ἐῑώ. Συνειδητὸν εἶναι τὸ ἀντικείμενον εἰς τὸ ἐῑώ. Τὸ γεγονός δὲ τοῦτο «τοῦ κείσθαι ἔναντι τοῦ ἐῑώ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γίνη πάλιν ως τοιοῦτο ἀντικείμενον.

Τὸ ἐῑώ καὶ ἡ συιειδητότης δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ καθορισθοῦν ως εἰδικὰ ψυχικὰ γεγονότα, ἀλλὰ πρέπει νὰ συιυποτεθοῦν μὲ τὸ ἀρχικὸν γεγονός τοῦ συιειδέναι. Δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γίνουν ἀντικείμενον τῆς κριτικῆς ψυχολογίας, ἀλλὰ πρέπει νὰ μείνουν ως προύπόθεσις αὐτῆς, δὲν ἀποτελοῦν τὰ προβλήματά της, ἀλλὰ «τὴν αἰτίαν τοῦ προβλήματος» ἐπὶ τῆς δροσίας δύναται νὰ ἀνυπιυχθῇ τὸ κυρίως ψυχολογικὸ πρόβλημα. Δι'' αὐτὸ βραδύτερον ὁ Natorp καθώρισεν ἀκριβέστερον τὸ τρόπον τοῦ διμιλεῖν περὶ «γεγονότος», ἢ περὶ «φαινομένου» τῆς συιειδήσεως, εἰπὼν, ὅτι δὲν πρόκειται ἀπλὸς περὶ ἑιδὸς γεγονότος μεταξὺ πολὺῶν ἀλλων γεγονότων. Τὸ «ἀρχικὸν, καθιερὸν ἐῑώ, τὸ ἐῑώ τῆς συιειδητότητος» εἶναι τουναντίον «*αἰτία πάντων τῶν γεγονότων*», αἰτία πάσης ὑπάρξεως, παντὸς δεδιμένου, παντὸς φαινομένου, (1). Ὁ Husserl ἔχει λοιπὸν πλήρως δικαιοι, ὅταν λέγῃ, ὅτι εἰς τὸ καθαρὸν ἐῑώ παρὰ Natorp δὲν ἀνταποκρίνεται «φαινομενολογικὴ σύστασις». Αὐτὸς ὁ Natorp ἀναγινωρίζει τὸν καθορισμὸν αὐτὸν ως ὅρθον. Ὁ Husserl, συμφώνως πρὸς τὸν γειτικὸν σκοπὸν τῆς φαινομενολογίας του, ἔπειπε νὰ ἀρχίζῃ ἀμέσως μὲ τὴν φαινομενολογικὴν σύστασιν. Ἡ φαινομενολογικὴ αὐτὴ σύστασις (εἰς τὴν γλῶσσαν τοῦ Natorp, τὸ περιεχόμενον τῆς συνείδησεως) ἀποτελεῖ μάλιστα τὸ κύριον, καὶ δὴ τὸ μο-